

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

УДК 94(478)

Іван Зуляк

РАЙКІВСЬКИЙ І. Я. ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ В ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ. – ІВАНО-ФРАНКІВСЬК: ВИДАВНИЦТВО ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА, 2012. – 932 + 16 С.

Рецензується монографія І. Райківського “Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття”.

Ключові слова: І. Райківський, монографія, Галичина, національна єдність, громадське життя.

Монографія кандидата історичних наук, доцента, завідувача кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника І. Райківського висвітлює актуальну і малодосліджену проблему у вітчизняній історіографії – виникнення і рецепцію ідеї національної єдності (соборності) в контексті формування модерної української національної самосвідомості в Галичині ХІХ століття, утвердження українофільства серед місцевих русинів, що розглядається крізь призму суперництва декількох національно-політичних орієнтацій, з урахуванням польського і російського чинників. Автор, зазвичай, вживає науковий термін “національна єдність” для позначення слова “соборність” (“соборний”), що не має аналогів в іноземних мовах, зокрема в англійській, польській, російській та інших. Особливу увагу звернуто на взаємини між українськими (“руськими”, “малоруськими”) діями по обидва боки кордону між Російською та Австрійською (Австро-Угорською) імперіями. Дослідження має значну не лише наукову, а й суспільно-політичну актуальність, зроблено спробу здійснити ретроспективну реконструкцію процесу зародження й еволюції ідеї української національної єдності в регіональному аспекті.

Монографія підготовлена з урахуванням сучасних західних теорій нації і націоналізму, що долають поширений в історичній літературі надто спрощений, заідеологізований підхід, за яким ідея національно-державної незалежності та соборності упродовж віків була головною засадою українського національно-визвольного руху. “Хоча в українській історіографії переважає національний наратив, – стверджує сучасний австрійський професор А. Каппелер, – специфічних досліджень націотворення, формування національної свідомості та національних рухів все одно дуже мало” [3, с. 19]. Водночас можна погодитися з твердженням автора рецензованої монографії, що “науковцям в Україні необхідно долати культивоване на державному рівні надто спрощене розуміння національного патріотизму, брати на озброєння новітні теоретико-методологічні підходи до висвітлення проблем українського націотворення” [2, с. 15]. І. Райківський здійснив у цілому успішну спробу проблемно, в руслі новітніх теоретико-методологічних підходів проаналізувати питання модерного українського націотворення (“національного відродження”) в ХІХ – на початку ХХ ст. По суті, автор здійснив дослідження типологізації українського руху, визначення його подібних і відмінних рис із національними рухами інших слов'янських народів Габсбурзької монархії. Обрана тема є своєрідним ключем для розуміння тогочасної української історії, ідея національної єдності або, як частіше прийнято називати у вітчизняній історичній літературі, “соборності” була одночасно умовою і засобом формування новочасної української національної ідентичності.

Хронологічні межі роботи охоплюють період від початку ХІХ ст. до 1890-х рр. Нижня межа дослідження пов'язана з передумовами та утворенням “Руської трійці”, а верхня – з політикою “нової ери” (1890–1894 рр.), що спричинила кардинальні зрушення в суспільній свідомості руського, тобто українського населення Галичини, кристалізацію ідеї політичної самостійності та “соборності” України, зміцнення модерного українства як національно-політичної течії, що остаточно утвердилася в суперництві з русофільською та полонофільською орієнтаціями.

Автор завершує монографію загальним аналізом процесу модернізації ідеї української національної єдності в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Рецензована книжка добре структурована, складається з п'яти розділів, 15 підрозділів, що для зручності читача поділені на так звані “ліхтарики”, де називаються конкретні питання, порушені автором у кожному структурному елементі змісту. У монографії вміщено цікаві додатки, зокрема близько 80 світлинами українських громадських діячів, письменників і учених з Галичини й Наддніпрянщини, що відіграли найбільшу

роль в утвердженні ідеї наддніпрянсько-галицької єдності обабіч р. Збруч, якою проходив кордон між двома імперіями.

Основою для написання роботи послужило широке коло першоджерел, значна частина яких уперше введена в науковий обіг. І. Райківський опрацював фонди низки українських архівів, передусім у Львові та Києві (Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний історичний архів України у Києві, Центральний державний історичний архів України у Львові, відділ рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка, Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Державний архів Львівської області, Державний архів Івано-Франківської області), зарубіжних архівних установ у Польщі та Росії (у Варшаві – Архів актів нових (Archiwum akt powych), заклад рукописів Бібліотеки народової (Zakład Rękopisów Biblioteki Narodowej), у Кракові – Державний архів (Archiwum państwowy w Krakowie), відділ рукописів Ягеллонської бібліотеки (Oddział rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej), Наукова бібліотека ПАУ і ПАН (Biblioteka naukowa Polskiej Akademii Umiejetności i Polskiej Akademii Nauk (PAU i PAN) w Krakowie), у Перемишлі – Державний архів (Archiwum państwowe w Przemyślu), в Москві – Государственный архив Российской Федерации), а також у Словаччині, усього використано близько чотирьох сотень архівних справ.

Найбільш цінний матеріал для дослідження почерпнуто з джерел особового походження – приватного листування, мемуарної літератури, щоденників, автобіографій та з тогочасної преси. Автор опрацював основні здобутки вітчизняних і зарубіжних дослідників з обраної теми. У монографії використано значну кількість цитувань, конкретних фактів, що дають уявлення про складність і неоднозначність процесу формування модерної української національної самосвідомості в Галичині під австрійською владою. Висновки мають аналітичний характер, є спробою ґрунтовно, комплексно, по-новому розкрити політичну історію Галичини, взаємини між галичанами й наддніпрянцями імперського періоду.

І. Райківський приділив багато уваги методологічним аспектам проблеми, з'ясував в окремому підрозділі "концептуальні засади українського "національного відродження" (націотворення) в ХІХ – на початку ХХ ст. з огляду на розбіжності між дослідниками. Зокрема, примордіалістського і модерністського напрямків, в оцінці тогочасних подій і явищ. На думку автора, "і примордіалісти, й модерністи не заперечують того, що існування будь-якої нації має як об'єктивні (на їх пріоритетному значенні акцентують увагу примордіалісти – І.З.), так і суб'єктивні (вони в першу чергу наголошуються модерністами – І.З.) ознаки...". Звідси в рецензованій монографії значна увага до проблеми становлення української національної свідомості, під якою розуміється уявлення про себе, як про національну спільноту, про націю [2, с. 819].

У першому розділі "Джерела, історіографія і методологія дослідження" І. Райківський розкрив багатогранну джерельну базу дослідження, стан наукової розробки досліджуваної проблеми в українській, діаспорній і зарубіжній історіографії, проаналізував методологічні підходи до висвітлення українського національного руху. За прийнятою в історичній науці для "недержавних" народів періодизацією він поділений у роботі на три періоди: "А" – збирання спадщини, науковий, "В" – організаційний або культурний, стадія активізації національної свідомості, "С" – політичний. Другий розділ "Усвідомлення етнічної спорідненості Галичини з Наддніпрянською Україною в першій половині ХІХ ст." присвячений аналізу наукового етапу в "національному відродженні" (фаза "А"), що характеризувався становленням українського народознавства як науки, в поле зору якої потрапили мова, фольклор, історія. Окремо висвітлюються уявлення наддніпрянських науковців про Галичину, внесок Кирило-Мефодіївського товариства у формування новочасної української національної ідеї, місце і роль народознавства в етнічній самоідентифікації галицьких русинів першої третини ХІХ ст., ідея єдності русько-українського простору в діяльності "Руської трійці" та її послідовників у Галичині в 1830-х – середині 1840-х рр.

У третьому розділі "Весна народів" 1848–1849 рр. та формування проукраїнської концепції національної ідентичності" розкрито розвиток української ("малоруської") національно-політичної свідомості в Галичині під час революції, мовно-правописні дискусії серед місцевої руської інтелігенції, що виходили з потреб вироблення літературної мови і правопису, як чинник національного самоусвідомлення в 1850-х рр. Кульмінаційним моментом під час дискусій стала "друга" азбучна війна в 1859 р. (перша розгорілася в середині 30-х рр.), коли галицька інтелігенція засудила спроби запровадження в "руському" письмі латинського алфавіту. Четвертий розділ "Українофільство і русофільство у процесі національної самоідентифікації галицько-русського населення в 1860–1870-х рр." висвітлює місце і роль Галичини в ідеології та практичній діяльності наддніпрянських громадівців-українофілів, утвердження модерної української нації в краї показано крізь призму суперництва ідейних орієнтацій, причому питання про національну приналежність практично вирішувалося у формі українофільства або русофільства. Якщо українофіли (народовці) обстоювали належність галицьких русинів до розділеного між двома державами українського

("руського", "малоруського") народу, відмінного від поляків і росіян, то наріжним каменем ідеології русофілів (москвофілів) була теза, що місцеві русини – це частина єдиного в історичній, культурній і духовній сферах панруського, східнослов'янського простору.

Висвітлюючи посилення русофільських тенденцій у національному русі південноукраїнської Галичини наприкінці 1860-х – на початку 70-х рр., автор звернув особливу увагу на "соборницьку" діяльність П.Куліша, якого І.Франко справедливо вважав "промотором" наддніпрянсько-галицького єднання в 60-х рр. XIX ст., особливо з виходом у Львові журналу "Правда" 1867 р. Окремий параграф четвертого розділу аналізує національний рух у Галичині в 1873–1879 рр., що влучно характеризуються автором як період "між русофільством і "громадівським соціалізмом" М.Драгоманова". Народовська течія в той час була значно слабшою порівняно з русофільською (не випадково І.Франко кваліфікував 70-і рр. як "найтяжче, найбільш хаотичне десятиліття в цілій історії нашого національного розвою") [4, с. 475, 476].

Однак на арену суспільного життя Галичини в середині 1870-х рр. вийшов наддніпрянський політичний емігрант М.Драгоманов, що відіграв ключову роль у розвитку українофільських настроїв у краї (до переїзду до Львова М.Грушевського), під його ідейним впливом молоді політики І.Франко, М.Павлик та ін. наворачтаються до соціалізму. Як відомо, особливе значення в активізації наддніпрянсько-галицьких зв'язків відіграли народовські, українофільські товариства, передусім "Просвіта" до заборони радянською владою у 1939 р. [1]. Водночас полоніфізм, як переконливо показує автор монографії, в особі "русинів польської нації", що були своєрідними посередниками між польським та українським національними рухами, в умовах зростаючого після 1848 р українсько-польського розмежування поступово зникло як окрема національно-політична течія.

У п'ятому розділі "Кристалізація ідеї національної єдності українців та перетворення Галичини в український "П'ємонт" на зламі XIX–XX ст." проаналізовано національний рух на етапі політизації, формування партійно-політичної системи і модерних українських політичних партій (фаза "С"), що виступили під гаслом національно-державної незалежності та соборності України. І.Райківський звернув увагу на посилення уваги до Галичини в діяльності наддніпрянських громадівців після антиукраїнського Емського указу 1876 р. Значний інтерес викликає параграф про політичне зміцнення галицьких народовців у руслі концепції "органічної праці" та активізацію наддніпрянсько-галицьких взаємин у 1880-х рр. Багато місця приділено впливу на український рух "нової ери" – польсько-української угоди, укладеної при підтримці наддніпрянських громадівців, що незважаючи на провал, сприяла остаточній перемозі українофільських, "соборницьких" ідей у Галичині. З інтересом читаються сторінки про активізацію взаємин між галичанами і наддніпрянцями в кінці XIX – на початку XX ст., зокрема про мальовничий куточок краю Гуцульщину як місце відпочинку і творчості видатних наддніпрянсько-українських діячів. Не обійшов увагою автор і складну проблему утвердження серед галичан етноніму "Україна" ("український"). На його думку, вибір власного етноніму був "ключовим питанням у процесі українського національного самоусвідомлення в Галичині", що "стало результатом свідомої діяльності інтелігенції в другій половині XIX – на початку XX ст.", передусім В.Антоновича, І.Франка, М.Грушевського та ін. [2, с. 789].

У цілому зібраний та опрацьований І.Райківським історіографічний і джерельний матеріал є справжньою енциклопедією формування новочасного українського національного руху досліджуваного періоду як у Галичині, так і Наддніпрянській Україні. Сподіваємося, що сучасні дослідники будуть звертатися до рецензованої книжки у пошуку вичерпної бібліографії, систематизованого викладу основних поглядів діячів досліджуваного періоду. Цьому сприятиме іменний покажчик, що налічує понад 800 прізвищ тогочасних суспільних діячів, письменників і науковців, згаданих у монографії (включаючи істориків, що займалися досліджуваною проблемою до сьогодні).

Оцінки і судження автора, на наш погляд, достатньою мірою аргументовані, йому вдалося опрацювати й інтегрувати надзвичайно цінну інформацію про становлення і розвиток української національно-політичної свідомості в південноукраїнській Галичині. Зрозуміло, що питання, порушені автором у монографії, потребують подальшого ґрунтовного вивчення, деякі з них є дискусійними, можуть бути по-різному сприйняті у наукових колах. Однак можна стверджувати, що вихід у світ названої монографії є важливим внеском у розвиток історичної науки, відкриє нові перспективи для дослідників українського національного руху і польсько-українських стосунків у краї австрійського періоду.

Список використаних джерел

1. Зуляк І.С. Діяльність товариства "Просвіта" у національно-культурному відродженні українського народу Східної Галичини (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / Іван Степанович Зуляк. – Чернівці, 1997. – 24 с.; Зуляк І.С. Товариство "Просвіта" у Західній Україні в міжвоєнний період: організаційні засади, господарське становище та

культурно-просвітня діяльність: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / Іван Степанович Зуляк. – Чернівці, 2006. – 34 с. 2. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття / Ігор Райківський. – Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. – 932 с. + 16 с. 3. Україна. Процеси націотворення / [упоряд. А. Каппелер; пер. з нім.]. – К.: К.І.С., 2011. – 416 с. 4. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ в. / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1984. – Т. 41. – С. 471–529.

Іван Зуляк

РАЙКІВСКИЙ И. Я. ИДЕЯ УКРАИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ЕДИНСТВА В ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ ГАЛИЧИНЫ XIX ВЕКА. – ИВАНО-ФРАНКОВСК: ИЗДАТЕЛЬСТВО ПРИКАРПАТСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ВАСИЛИЯ СТЕФАНИКА, 2012. – 932 + 16 С.

Рецензується монографія І. Райківського "Ідея українського національного єднання в общественной житті Галичини ХІХ века".

Ключевые слова: И. Райківський, монографія, Галичина, національне єднання, общественную жизнь.

Ivan Zulyak

RAIKIVSKYI I. Y. THE IDEA OF THE UKRAINIAN NATIONAL UNITY IN THE COMMUNITY LIFE OF GALICIA IN THE XIXTH CENTURY. – IVANO-FRANKIVSK: CARPATHIAN NATIONAL UNIVERSITY NAMED AFTER V. STEFANIK, 2012. – 932 + 16 S.

Reviewed monograph I. Raikivskiy "The idea of the Ukrainian national unity in the community life of Galicia in the XIXth century"

Key words: I. Raykivskyy monograph, Galicia, national unity and social life.